

6. *Сардарян К.* Епістолярії Ірини Жиленко в біографічному та історико-культурному контексті: монографія. – Донецьк: Ноулідж, 2014. – 216 с.
7. *Сардарян К.* Творчість Ірини Жиленко у контексті розвитку української літератури другої половини ХХ – початку ХХІ століття: Монографія. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – 392 с.
8. *Сковорода Г.* Повне збір. тв. : У 2 т.; [редкол. : В. І. Шинкарук та ін.]. – Київ: Наук. думка, 1973. – Т. 1. – 531 с. ; – Т. 2. – 574 с.
9. *Українка Леся.* Contra spem spero [Електронний ресурс] : вірш // Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки. Вірші. – Режим доступу: <http://www.l-ukrainka.name/uk/Verses/NaKrylachPisen/ContraSpemSpero.html>
10. *Ушкалов Л.* Потебня і Сковорода: ловитва невловного птаха [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkiv-nspu.org.ua/archives/3853>
11. *Эйдлин А. З.* Тао Юань-мин и его стихотворения. – Москва: Наука, 1967. – 494 с.

Отримано 16 квітня 2018 р.

м. Київ



Ігор Павлюк

УДК 821.161.2:82-92“1970/1980”

## УКРАЇНСЬКА ПИСЬМЕННИЦЬКА ПУБЛІЦИСТИКА 1970 – 1980-Х РОКІВ

Мета цієї статті – дослідження історично закономірних та ідеологічно деструктивних тенденцій існування офіційної та опозиційної письменницької публіцистики в замкнутій тоталітарній державі в контексті потенційного поглиблення в ній демократичних свобод. Методи дослідження: феноменологічний (неупереджений опис), компаративний (порівняння публіцистичних текстів досліджуваного періоду з текстами інших історичних періодів), психоаналітичний (зондування архетипів), герменевтичний (проникнення в тексти), семіотичний (дешифровка знаків), ігровий (розкриття механізмів розвитку феномену), деконструктивістський (пошук маргінальних значень у текстах та сенсах свідомості).

*Ключові слова:* публіцистика, тоталітаризм, “відлига”, демократизація, глобалізація.

*Ihor Pavliuk. Ukrainian Writers' Journalism of the 1970s-1980s*

The purpose of this article is studying the historically determined and ideologically destructive tendencies of the official and oppositional writers' journalism. It existed in the isolated totalitarian state. Although in the context of the potential growth of democratic freedoms there were attempts of finding solutions for essential human problems. The methods of research are following: phenomenological (unbiased description), comparative (comparison of journalistic texts of the period under study with the texts of other historical periods), psychoanalytic (search for the archetypes), hermeneutic (penetration into the meanings of the texts), semiotic (deciphering signs), game (revealing development mechanisms of the phenomena), deconstructivist (search for marginal values in the texts and in the meanings of consciousness). The Ukrainian literary journalism evolved in its contents and stylistics, whether it existed abroad, or in the form of domestic publishing, or (the specific part of it) in a system of total ideology, on the pages of the communist press. As concerns the totalitarian journalism, its first distinctive feature is unification: all newspapers had to be similar (from the slogan “Proletarians of all countries unite!”, the names of headings, type of layout to the style of presenting official or editorial content). Therefore, for example, looking at any district newspaper, edited by the local committee of the party, one might have an objective notion about hundreds of others.

*Keywords:* journalism, totalitarianism, ‘thaw’, democratization, globalization.

При вивченні публіцистики (літератури факту) України неможливо не враховувати, власне, той історичний факт, що різні географічно-етнічні частини її перебували під владою інших держав, які часто ворогували між собою.

У контексті вивчення історії літератури того чи іншого періоду буття суспільства варто розрізняти поняття *публіцистики* як власне окремого роду літератури (стаття, нарис, памфлет, фейлетон, репортаж тощо) і елементів *публіцистичності* стилю інших видів, родів та жанрів “красного письменства” (публіцистична поезія, публіцистична проза, публіцистична

драма, літературознавча критика, окремі публіцистичні пасажі навіть у наукових творах) – ще від соціального пафосу “Слова о полку Ігоревім”, публіцистичних за духом середньовічних полемічних творів, серед авторів яких були І. Вишенський, С. Зизаній, С. Оріховський, М. Смотрицький.

Розрізнятимемо інформативність та публіцистичність за рівнем суб’єктивізованих емоцій у тексті, вони в комунікативній площині перетворюють його в метатекст, адже сама публіцистичність включає в себе в різних, бажано гармонійних, пропорціях елементи інформативності, аналітичності, простої відображальності. Віддаємо контекстуальну данину теоретичним працям дослідників радянської публіцистики, серед яких Г. Вартанов, Д. Грирораш, В. Здоровега, Ю. Лазебник, Д. Прилюк, В. Рубан. Погоджуємося з визначенням В. Здоровеги, що “публіцистичність – проникнення характерного для публіцистики методу в твори не публіцистичні за своєю основою. Публіцистичність виникає тоді, коли автор прагне зворушити реципієнта, вплинути на його свідомість, зумовити відповідну реакцію. Змінити не тільки уявлення, а й поведінку людини, спричинити її відповідні вчинки” [8, 224]. А оскільки мовимо про письменницьку публіцистику, публіцистичність, то їх іще можна означити *художньою публіцистикою, художньою публіцистичністю*.

Пристаємо до думки А. Погрібного, який писав: “Можна стверджувати, що письменницька публіцистика настільки ж органічна для кожної з сучасних літератур, як і будь-який із її основних жанрів – прозових, поетичних чи драматургійних. Визначення ж “феномен” виправдане стосовно тієї літератури, в якій письменницька публіцистика набуває такого розвитку, що виходить на одне з цільних місць з-поміж інших її родово-жанрових модифікацій. Тобто якщо в більшості літератур письменницька публіцистика перебуває, можна сказати, на периферії літературного процесу (незважаючи на те, що, як підрахував А. Карпентьєр), по десять томів віддано журналістській творчості в 60-томнику В. Гюго та 35-томнику Е Золя, або на те, що публіцистиці відведено чотири томи в такого митця, як А. Франс, який вважав себе “чистим художником”, або й на те, що до журналістики звертався й один із найвидатніших творців модерної прози “потоків свідомості”, автор семитомного роману “У пошуках втраченого часу” М. Пруст), то в українській суспільно-культурній ситуації вона впродовж віків набуває актуалізації, перманентна непослаблюваність якої й виводить цей пласт на рівень розпізнавальних, визначальних прикмет української літератури на тлі інших літератур. Не в тому або тому оціночному потрактуванні, а саме мов даність, і супроти неї “немає ради”, належить сприймати те, що, як сконстатував О. Білецький, “українській літературі не доводилося бути тільки “мистецтвом слова”, вона була ще в більшій мірі, ніж література російська, одразу всім: політичною трибуною, публіцистикою, філософією, криком, плачем, стогоном поневоленої народної маси” [13, 45–52]

Оскільки в основі публіцистичного тексту лежить не образ, а факт, ідеологема, то перед чи поряд із характеристикою будь-якого публіцистичного тексту важливо, необхідно подавати контекст історичного процесу того чи іншого часопростору і світоглядні орієнтири авторів-публіцистів, серед яких репрезентанти різних жанрів художньої літератури: поети, прозаїки, драматурги, журналісти, громадсько-політичні діячі і, врешті, дуже мало “чистих” публіцистів. Адже й історія журналістики та історія публіцистики – різні термінологічні поняття: перша включає історію виникнення та створення періодичних видань та альманахів, друга – саме історію створення і контекстного функціонування суто публіцистичних текстових жанрів (зокрема байок, есе, нарисів, замальовок, фейлетонів, памфлетів, гуморесок, пародій тощо) та публіцистичності у творах загальнолітературних жанрів, що зазвичай друкувалися саме в періодиці, проте не обов’язково.

І та, і друга передбачають біо- та бібліографування творців журналістських та публіцистичних процесів.

У травні 1972 р. від партійного керівництва в Україні усунено П. Шелеста, якого звинувачували в послабленні боротьби з українським буржуазним націоналізмом, місцевому патріотизмі; офіційно (з Москви) критиковано його працю “Україно наша радянська” за ідеалізацію української історії, запорізького козацтва. Першим Секретарем ЦК КПУ призначений В. Щербицький – ставленик Л. Брежнєва. Проведено чистку серед близьких соратників П. Шелеста: місце секретаря ЦК КПУ з ідеології Ф. Овчаренка зайняв відвертий русофіл В. Маланчук, замінено п’ять секретарів обкомів компартії, знову посилено русифікацію науки через надання пріоритету технічним галузям досліджень та цілеспрямований розвал гуманітарних галузей, насамперед українознавства, про що свідчило й переведення більшості українськомовних наукових журналів на російську мову, а ті нечисленні українські періодичні видання, які zostалися, приречені були під керівництвом ідейного наставника Президії АН УРСР В. Щербицького аж до його смерті в 1989 р. боротися з “українським буржуазним націоналізмом”.

Водночас 25 лютого 1971 р. відзначено 100-річчя від дня народження Лесі Українки, 3 грудня 1972 р. – 250-річчя із дня народження Г. Сковороди. Тоді ж М. Осадчий<sup>1</sup> написав повість про Остапа Вишню “Геній сміху, або Зустріч із вождем”, де розкрив маловідомі сторінки стосунків письменників із партійним керівництвом 1920-х років, а також повість “Більмо” (1968 р.), яка через московських дисидентів була передана в рукописі на Захід, де в 1971 р. вперше вийшла друком, пізніше перекладена російською, англійською, німецькою, іспанською, французькою, китайською мовами, посіла 1972 р. у Франції шосте місце серед 102 бестселерів. У середині 1970-х рр. як противага цій офіційній політиці, що її пізніше назвуть “застоем”, активізувалися інші українські політичні в’язні, дисиденти і разом із в’язнями з Прибалтики та Кавказу 1974 р. звернулися до Верховної Ради СРСР із вимогою відновити національні права та свободи республік, а кілька українських політв’язнів (І. Калинець, І. Світличний, В. Чорновіл) заявили про відмову від радянського громадянства. Після звільнення з радянської “психушки” до Франції в 1976 р. прибув Л. Плющ. Там 1977 р. вийшла друком книжка його спогадів “В карнавалі історії”. 9 листопада 1976 р. для захисту національних свобод і громадянських прав письменники М. Руденко й О. Бердник, а також П. Григоренко, І. Кандиба, Л. Лук’яненко, О. Мешко, О. Тихий, Н. Строката, М. Матусевич, М. Маринович та інші створили Українську Гельсінську Групу (УГГ), яка ставила собі за мету озайомлювати суспільство з Декларацією Прав Людини ООН, бути захисником прав людини та речником українських національних інтересів у самій УРСР та світі. З 1978 р. УГГ започаткувала публікацію самвидавчого “Інформаційного Бюлетеня”, а з 1980 р. у Нью-Йорку під редагуванням Н. Світличної – “Вісник репресій в Україні”.

1977 р. заарештовано українського письменника-публіциста, кінорежисера, кіносценариста Г. Снегірьова, що помер від тортур у кінці 1978 р., залишивши свій авторський, публіцистичний за духом “Роман-донос”, який у передмові названо “репортажем з петлею на шиї застійних років”.

За розвитком подій в Україні пильно стежила діаспора, допомагаючи дисидентам у випуску та розповсюдженні у світі самвидавчої публіцистики, організовуючи, наприклад, акції на оборону дисидента-публіциста В. Мороза у зв’язку з його голодовкою тощо [5, 146–148].

<sup>1</sup> М. Осадчий – редактор Львівської телестудії, редактор університетської багатотиражної газети, старший викладач кафедри журналістики Львівського держуніверситету, заступник секретаря парторганізації факультету з ідейно-виховної роботи, член КПРС, а в 1963 – 1964 рр. інструктор із питань преси Львівського обкому партії.

У цей же час серед науковців-теоретиків, істориків журналістики та журналістів-практиків тривали дискусії, що почалися від середини 1960-х років, навколо самого предмета публіцистики, змісту та завдань, актуальності, жанрових меж, образного начала, авторської позиції та багатьох інших теоретично-практичних проблем. Науковцями 1970 – 1980-х років зроблено ґрунтовні дослідження в галузі публіцистики, які нині складають основну теоретичну базу цієї науки, хоча загалом досі немає одностайності у визначенні єдиного підґрунтя вирішення жанрів публіцистики, особливостей її сучасного розвитку. Такий стан речей зумовлює велику кількість різних підходів у працях цього періоду згадуваних уже Г. Вартанова, Д. Григораша, В. Здоровеги, Ю. Лазебника, Д. Прилюка, В. Рубана. “Першими науковими розробками з питань публіцистичної творчості, які стали помітним явищем у радянському, зокрема в українському журналістикознавстві були праці Ю. Лазебника “Проблеми літературної майстерності в журналістиці” (1963), “Публіцистика в літературі. Літературно-критичне дослідження” (1972) та В. Здоровеги “Мистецтво публіциста: Літературно-критичний нарис” (1966), “У майстерні публіциста. Проблеми теорії, психології, публіцистичної майстерності” (1969), “Слово тоже есть дело. Некоторые вопросы теории публицистики” (1979)” [17], – констатує Т. Трачук.

За дефініцією В. Здоровеги, що її як альтернативну наводить Т. Трачук “публіцистика – твори (переважно надруковані у періодичній пресі чи передавані з допомогою інших засобів масового зв’язку), в яких оперативно досліджуються, висвітлюються і узагальнюються з певних класових, партійних позицій актуальні факти і явища. Формуючи громадську думку, впливаючи на суспільну свідомість і подаючи своїм словом певну соціально-практичну допомогу тим, до кого він звертається, публіцист вдається до своєрідного поєднання, логічно-абстрактного та конкретно-образного мислення, впливаючи як на розум, так і на почуття” [7, 106].

Пізніше (у 1980-х роках) до розробки питань теорії публіцистики підключилися також В. Качкан (“На вістрі пера: Публіцистика в комуністичному вихованні трудящих”, 1984; “Традиції і новаторство радянської публіцистики”, 1984), М. Скуленко (“Убеждающее воздействие публицистики: Основы теории”, 1986), А. Москаленко (“Реабілітація слова”, 1989).

Однак, погоджуємось із Т. Трачук, у цих дискусійних працях радянськими вченими так і не було остаточно з’ясовано, що таке соціалістичний реалізм у публіцистиці, у чому його феномен, як розвиватимуться його структурні моделі. Тому на початку 1990-х вітчизняні теоретики публіцистики залучили на допомогу праці зарубіжних (“буржуазних”) теоретиків преси, а історики журналістики дістали легальну можливість доступу до раніше закритих спецсховищ, у результаті чого з’явилися друком історико-бібліографічні дослідження, хрестоматійні збірники публікацій нерадянської преси різних (загалом західних) регіонів України.

Серед членів Спілки письменників України в 1970 – 1980-ті роки кожен десятий ідентифікував себе як публіцист. Автори публіцистичних статей та окремих книжок: М. Адаменко (“Планета Україна”), С. Бабій (“Волинські дзвони”, “Луни повстанського краю”, “На хвилі, на часі”), О. Бакуменко (“Про вічне у пісні і слові...”), Г. Білоус (“Слова, слова, спасіте наші душі”), В. Боровий (“В аркані Каєркана”), В. Василяшко (“Україні – українську”), О. Глушко (“Вогні маяків”), Л. Голота (“Дитя людське” та “Сотворіння”), С. Гочу (“Відверто кажучи”), Б. Грищук (“Ріка пам’яті”), М. Дубас (“Слова пост-мовчання”), В. Іванців (“Голокіст”), Р. Іванченко (“Раби Києва не мовчали”), С. Йовенко (“Чорнобиль поруч”), В. Каліка (“Відрядження у полярне сяйво”), В. Карпенко (“Японія у глянці і без нього”, “Крізь шторми”, “Глибокий фарватер”, “Джерело життя і

краси”, “Тут біля самого моря...”, “Парламент ізсередини”, “Поодинці вмирають, виживають – гуртом”, “Суд і осуд. Міністр оборони – проти “Вечірнього Києва”, “Вечірній Київ” – проти шмаровщини”, “Як повернути манкурту пам’ять”, “Українські студії під небом Баварії”, “На нашій, не своїй землі...”, “Національна ідея в українській періодиці”, “Час каміння збирати...”, “Українці в Казахстані”, “Антиукраїнські тенденції і незалежність України. Практика медіа-політики 1988 – 1998 рр.”, “На крутому повороті”), М. Косів (“Про Україну”, “Вернімося до джерел” (у двох книгах), “Двоязиччє чи без’язиччє”, “Доки? Коли?”), А. Кравченко (“Відчуття часу”), О. Лищенко (“Від імені покоління”), М. Лютик (“У сузір’ї слова”), Б. Мельничук (“Канадські зустрічі”), О. Михайлюта (“Ми не раби”), В. Міняйло (автор багатьох публіцистичних статей у періодиці), П. Мовчан (“Мова – явище космічне”, “Ключ розуміння”, “Хвала канону”, “Витоки”), С. Плачинда (“Україна в небезпеці”, “Міфи і легенди Давньої України”), А. Погрібний (“По зачарованому колу століть”, “Світовий мовний досвід та українські реалії”, “Раз ми є, то де?”, “Поклик дужого чину”, “Децо про національні пріоритети і стратегію націєвбивства”, “Жива душа донбасівського краю”, “Умію, та не хочу”, або Про фальш одного мовного етикету”, “Найперше Києва питати”), В. Погрібний (“Серед українців”), С. Пушик (“Українці в Тюмені”, “Де шум потоків і смерек”), В. Романюк (“Не вмерла і не вмере!”, “Орда у храмі”, “Свою свічку світити”, “На перехрестях долі”), Б. Томенчук (“Він був пророком у своїй Вітчизні”), Р. Чілачава (“Орлине міжгір’я”, “Під сонцем Іверії”, “Сходження на Зедазені”), О. Черногуз (“Український кентавр”, “Українські колобки”), Ю. Щербак (“Чорнобиль”)...

Чимало письменників працювало на радіо, на телебаченні, у періодичних виданнях різних класифікацій, як-от редактором відділу публіцистики журналу “Вітчизна” – заслужений журналіст України, письменник В. Бойко; редактором газети “Кримська світлиця” працював О. Кулик; автором і ведучим передачі “Огонь в одежі слова” на каналі українського радіо “Культура” став пізніше П. Осадчук.

У 1970-х роках радянські газети та журнали активніше друкують віршовану публіцистику (газетний вірш, віршована текстівка, віршований коментар); поетично-пропагандистські жанри (поетичний нарис, поема-репортаж, поема-нарис, поетичний щоденник, поетичний лист); віршовану сатиру (пародія, епіграма, мініатюра, байка, віршований фейлетон, віршований памфлет; поетичний репортаж як художньо-публіцистичний жанр) [19]; твори як професійних поетів, так і читачів, суттєво змінюючи свої верстки. Зокрема, в 1979 – 1981 рр. матеріали стали меншими за формою, фактологічнішими, збільшено кількість світлин, малюнків, незаідеологізованих рубрик, урізноманітнилися шрифти. Серед дозволених офіційною пропагандою тем – “холодна війна” із “тим світом” (світовим імперіалізмом), критика дрібних недоліків “радянського способу життя”. Розвиваються сатиричні жанри публіцистики: “сатирична замітка, репліка, фейлетон, памфлет, гумореска (гумористичне чи сатиричне оповідання, жанр), байка, пародія (пародійна хроніка), епіграма, усмішка, анекдот, сатиричний афоризм (фраза), а також комедія (кінокомедія), сатирична повість, сатиричний роман. Українська сатира збагатилася літературою творами Остапа Вишні, В. Червенського, Л. Чернова, М. Білкуна, П. Глазового, В. Еллана-Блакитного, О. Ковіньки, Ю. Вухналя” [20].

Після смерті генерального секретаря ЦК КПРС К. Черненко в березні 1985 р. керівником партії й держави обрано М. Горбачова, із чия ініціативи у квітні 1985 р. і розпочалася перебудова в СРСР, що мала охопити провідні сфери життя суспільства – економіку (перехід від екстенсивних методів господарювання до інтенсивних); внутрішню політику (демократизація суспільного життя та народовладдя); зовнішню політику (припинення “холодної



війни” та побудова спільноєвропейського дому); соціальну сферу (поліпшення матеріального та культурного добробуту населення), ідеологію (ліквідація цензури, гласність, вільне виявлення думки громадян).

Реалізації цих теоретично правильних ідей мали допомагати і засоби масової інформації, зокрема публіцисти, тому живішими, динамічнішими, плюралістичнішими, відкритішими стали офіційні періодичні видання центральних, обласних, районних комітетів Компартії України та Рад народних депутатів у 1985 – 1991 рр., у час так званої гласності, демократизації життя в СРСР. Перебудова мала чотири етапи: березень 1985 р. – січень 1987 р. – здійснювалася під гаслом “більше соціалізму”; 1987 – 1988 рр. – основний лейтмотив “більше демократії”; 1989 – 1990 рр. – розкол у таборі провідників перебудови; 1991 р. – перемога радикал-реформізму, розпад СРСР і встановлення незалежності України та інших республік Радянського Союзу.

Зоставивши загалом старі назви публіцистичних рубрик, газети й журнали 1980-х років змінювали стиль публікацій, їх дух. Друкуючи матеріали XXVII з’їзду КПРС, “Статут комуністичної партії Радянського Союзу”, іншу монументально репрезентовану офіційщину (доповіді М. Горбачова, В. Щербицького), у них уже можна було прочитати публіцистичну прозу українських письменників, як-от “Поєдинок з дияволом” Антона Антонова-Овсієнка (Радянська Волинь. – 1988. – Ч.192) [12, 33].

Досліджувати засоби масової інформації, де були надруковані публіцистичні тексти радянського періоду загалом і 1970 – 1980-х років зокрема, просто – за індуктивним методом: характеристика однієї, наприклад, районної чи обласної газети дає об’єктивне уявлення про всі інші, адже тотожною була проблематика виступів (партійне життя, пропаганда марксистсько-ленінської теорії, радянське будівництво, промислове виробництво, сільське господарство, питання науки й техніки, народна освіта та вища школа, культура і побут, мистецтво та література, критика та бібліографія, оборонно-патріотична робота, спортивна тематика, міжнародне життя). Загалом же письменникам, а особливо публіцистам у радянський період, як відомо, відводилася роль “коліщаток і гвинтиків”, чітко і однозначно визначена ще В. Леніним у його відомій статті “Партійна організація і партійна література”. Відповідно до ідеологічних доктрин, постулатів, що “коливалися разом із генеральною лінією партії” (від тотального сталінського авторитаризму до хрущовського потепління, брежнєвського застою – через короточасне андропівсько-черненківське “закручування гайок” аж до горбачовської перебудови), здійснювався свідомий ідеологічно-цензурний підбір імен і творів письменників-публіцистів для оприлюднення на офіційному рівні, серед яких не було місця діаспорним “майстрам пера”, зовсім не згадувалися дисиденти, хоча активно заангажовувалася дещо профільтована спадщина класиків (Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко, П. Грабовський, В. Стефаник). Попри все і вся, друкували публіцистику М. Бажана, П. Воронька, А. Дімарова, С. Крижанівського, А. Малишка, М. Нагнибіди, М. Рильського, В. Сосюри, М. Стельмаха, П. Тичини, західноукраїнських письменників (Я. Галан, Ірина Вільде, А. Волощак, О. Дучимінська, Д. Лукіянович, І. Керницький, П. Козланюк, Р. Купчинський, В. Пачовський, К. Студинський, М. Рудницький, Я. Цурковський, М. Шеремета, Ю. Шкрумеляк, В. Щурат, М. Яцків). Серед зарубіжних письменників у радянській пресі найчастіше згадувані Максим Горький, І. Еренбург, Якуб Колас, В. Маяковський, А. Міцкевич, В. Некрасов, Б. Пастернак, О. Пушкін, Ромен Роллан, Г. Уелс, Е. Хемінгвей, М. Салтиков-Щедрін [11, 129–130].

У середині 1980-х років із ув’язнень поверталися українські дисиденти. Хоча дехто з них, як В. Стус у 1985 р., померли в тюрмах. А М. Осадчий,

наприклад, після повернення до Львова не міг знайти роботу за фахом і працював вантажником, дворником, кочегаром; у листопаді 1987 р. був одним з ініціаторів створення Української асоціації незалежної творчої інтелігенції (УАНТІ), а з 1988 р. – редактором самвидавського журналу “Кафедра”. Колишній політв’язень М. Дубас став редактором, упорядником альманаху творчості колишніх політв’язнів “Біль” (1990 – 1999), засновником серії видань “Бібліотека альманаху “Біль”, пізніше упорядником чи співупорядником багатьох літературно-художніх і публіцистичних видань, як-от книжки “Український національний фронт: Дослідження, документи, матеріали” (2000), редактором журналу “Воля і Батьківщина” (1995 – 2003).

Загалом же про демократичні, націєзберігаючі та націєтворчі змагання української публіцистики 1960 – 1990-х років можемо прочитати в дисертаційній роботі С. Гришиної, котра дослідила значну частину публіцистики 1986 – 1991 рр. (“вибірково взято по 10 номерів з кожного року газет “Вечірній Київ”, “Голос України”, “Урядовий кур’єр”, “Літературна Україна”, журналів “Вітчизна”, “Дніпро”, “Слово і Час”, “Сучасність”) і показала, що “у цей період публіцисти основну увагу зосереджували лише на правомірності існування національної ідеї як такої, де, зокрема, зазначено: що для неї були характерні тенденції лібералізму, гуманізму, моралізму, патріотизму, космізму та культуротворчості. При цьому потрібно пам’ятати, що названі тенденції у публіцистиці 60-х років зустрічаються як у “чистому” вигляді, так і поєднуються одна з одною, взаємопроникають <...>. Більшість з них, що взяли на озброєння шістдесятники, знайшли своє відображення у публіцистиці 90-х років <...> Із 1991 року проблематика “національної (української) ідеї” публіцистами спрямовується в інше русло – дискусії щодо її значення і складових” [3].

У країні ж унаслідок безконтрольної експлуатації природних ресурсів, бадьорої рапортоманії до чергових партійних з’їздів почалися серйозні економічні проблеми, а наслідком брехні ідеологічної (“Думаємо одне, кажемо друге, робимо третє”) стали проблеми духовні, породжуючи пияцтво, алкоголізм, наркоманію. Тобто в 1970 – 1980 рр. в Україні почалася серйозна соціально-економічна та духовна криза, оголивши за давнину суперечність між потребами суспільства в глибоких реформах і намаганням старих владних структур без суттєвих змін зберегти соціалістичні суспільно-політичні порядки, що привело врешті-решт у кінці 1980-х років до повної агонії командно-адміністративної системи.

Тоді ж (26 квітня 1986 р.) відбувається найбільша екологічна трагедія ХХ ст. – аварія на Чорнобильській АЕС, яка сприяла похваленню суспільно-політичного руху в республіці, розвитку свободи слова, стала основною темою публіцистики цих років. У перші ж дні після катастрофи на сторінках літературних часописів, зокрема в “Літературній Україні”, з’явилися публіцистичні виступи О. Гончара, Б. Олійника, І. Драча, дещо пізніше – поетична публіцистика Н. Білоцерківець, Л. Горлача, С. Йовенко, подія в літературному житті – поема Б. Олійника “Сім” (1987) – присвячена пам’яті шести пожежників, що вступили в боротьбу з техногенною стихією (кінорежисер В. Шевченко, автор фільму про цю боротьбу “Чорнобиль. Хроніка важких тижнів”, стане сьомим...). “Де ви тепер, матерів своїх діти, колисаєте сон”, – у традиції народного плачу запитує поет-публіцист, подаючи, “мов з козацького реєстру” імена сміливців: Віктор Кібенок, Микола Вашук, Василь Ігнатенко, Микола Титенко, Володимир Тишура, Володимир Правик, Володимир Шевченко. Завдяки Б. Олійнику, його продуманому художньому прийому поіменної переклички свічка пам’яті горітиме у віках і нагадуватиме про кожного героя чорнобильських подій.

Цій всесвітній трагедії присвячена й поема І. Драча “Чорнобильська мадонна” (1988 р.), де в образі босоногої солдатської матері, яка шукає свого мертвого

сина біля саркофага і в образах хрещатицької мадонни – молоді божевільної жінки, що, мов привид, бродить по київських вулицях із лялькою, мертвою дитиною на руках, у збережених іменах, фактах, розповідях учасників ліквідації аварії звучить вимога відповідальності перед совістю, перед людством за погублений світ, а цього в радянському суспільстві в той час не було. У поемі використано філософсько-узагальнюючий відомий біблійний мотив про Пілата, який спонукає до роздумів на морально-етичні теми. Останні рядки поеми, де “несе сива чорнобильська мати цю планету..., це хворе дитя!”, звучать нагадуванням про відповідальність за навколишній світ.

Тоді ж (1987 р.) написані прозово-публіцистичні твори, присвячені проблемам чорнобильської катастрофи: художньо-документальна повість Ю. Щербака “Чорнобиль” (зібрані магнітофонні записи учасників ліквідації аварії та жертв атомної стихії – журналістки Л. Ковалевської, пожежника Л. Телятнікова, голови Прип’ятського міськвиконкому О. Єсаулова, електронника Ю. Бадаєва, водія Г. Хміля, що по-своєму передають пережиту загальнолюдську трагедію) та роман В. Яворівського “Марія з полином у кінці століття”, в основу сюжетної лінії якого покладено історію сім’ї Мировичів та життя навколишнього селянства.

Трагічна масштабність Чорнобильської трагедії породила гірку “вічну” тему літератури, публіцистики, і події, пов’язані із 26 квітня 1986 р., мають і далі своє висвітлення в художньо-публіцистичних творах [15].

13 листопада 1988 р. в Києві відбувся перший за роки радянської влади масовий (20 тис. учасників) мітинг, присвячений екологічним проблемам. Крім розгляду питань екології, на мітингу критикували посадових осіб, винних у Чорнобильській трагедії та її наслідках. На мітингах у Львові широку прихильність народу мали новоявлені Товариство української мови, культурно-просвітницьке Товариство Лева, Українська Гельсінська Спілка та їх ідея створення Демократичного фронту підтримки перебудови.

У 1989 р. в Україні відбулися шахтарські страйки, що разом із економічними вимогами висловлювали недовіру партійній номенклатурі та радянським чиновникам-бюрократам. У вересні 1989 р. В. Щербицький залишив пост першого секретаря ЦК КПУ, який зайняв В. Івашко. У таких умовах критичного загострення соціально-економічної ситуації навесні 1990 р. відбулися вибори до Верховної Ради і ще більше посилили розшарування політичних сил. Восени 1988 р. ідея створення єдиного народного фронту визрівала у Спілці письменників України та в Інституті літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР, де були ініційовані групи сприяння перебудові. 31 січня 1989 р. загальні збори Київської письменницької організації схвалили запропонований ініціаторами проект програми Народного руху України (НРУ), серед розробників якого були І. Драч, Б. Олійник, Ю. Мушкетик, Д. Павличко. За рішенням пленуму Спілки письменників України 16 лютого 1989 р. проект Програми Народного руху України за перебудову був опублікований у “Літературній Україні”. 8–10 вересня 1989 р. в Києві відбувся Всеукраїнський установчий з’їзд НРУ, де головою Руху було обрано І. Драча. До його учасників із вітальним словом звернувся О. Гончар, а голова оргкомітету В. Яворівський виступив із доповіддю “Про діяльність оргкомітету та завдання Народного Руху України за перебудову”. У Програмі, прийнятій з’їздом НРУ, обстоювалось питання відродження української мови та культури, порушувались екологічні проблеми, що повстали перед Україною, особливо після аварії на Чорнобильській АЕС, вказувалось на необхідність проведення демократизації політичної, економічної та соціальної системи республіки. З березня 1990 р. Рух видавав свій друкований періодичний орган – “Народну газету”. На III з’їзді було обрано співголів НРУ – І. Драча, М. Гориня, В. Чорновола. А на IV з’їзді головою став В. Чорновіл.



У цей час в Україні виникали й інші політичні партії: Українська республіканська партія, Демократична партія України, Партія зелених, Партія демократичного відродження України. У 1993 р. із громадсько-політичної організації став партією і Народний Рух України (НРУ, Рух). 16 липня 1990 р. Верховна Рада Української РСР абсолютною більшістю голосів прийняла “Декларацію про державний суверенітет України”, а 24 серпня 1991 р. відбулася позачергова сесія Верховної Ради УРСР, яка проголосила незалежність України, тобто створення самостійної Української держави. 1 грудня 1991 р. на Всеукраїнському референдумі 90,3% виборців підтримали Акт проголошення незалежності України, що визнали всі держави світу [18].

Звідси розпочалася нова історія публіцистики вже незалежної України.

Загалом же в українській публіцистиці того часу послаблювалась ідеологічна, а посилювалась філософсько-психологічна заангажованість творів художніх, художньо-публіцистичних та публіцистичних жанрів. Попри всі рудиментарні прояви тоталітарного світогляду, в суспільстві розпочалася відносна демократизація всіх сфер його діяльності із закономірними проявами опозиційності, що виразно зафіксовано і в тогочасній публіцистиці (“суб’єктивній документальності”) як жанрі, так і в публіцистичності поезії, прози, навіть драматургії. Процес природної “ліризації” публіцистики йшов паралельно із прагненням до об’єктивно достовірного документа й факту. Почалася зміна самої жанрової структури інформаційно-літературного процесу, порушуючи донедавна панівні канони жанрових кордонів, синтезуючи, трансформуючи, інтегруючи проміжні жанрові моделі, переформатовуючи, суб’єктивізуючи філософсько-психологічні підходи у співвідношеннях *людина та обставини, Україна і світ, час і людина, діалектика загального й окремого, вселюдське й національне, матеріально-технічний прогрес і “виховання почуттів”* тощо. Визначені нами тенденції в післявоєнній публіцистиці не лише поєднуються одна з одною, а й взаємопроникають, наприклад, патріотизм, моралізм і космоїзм можна вважати складовими гуманізму; так само лібералізм – ширше поняття, а культуртворчість – його складова. Тобто українська публіцистика загалом жанрово-стилістично еволюціонувала, незважаючи на існування або за кордоном, у самвидаві, або (питома її частина) у тотально ідеологізованій системі, на сторінках комуністичної преси, яка межово швидко виробила й закріпила всі формальні формозмістові ознаки-характеристики тоталітарної журналістики, і першою із них є уніфікованість: усі газети схожі між собою (від гасла “Пролетарі всіх країн, єднайтеся!”, однакових назв рубрик, типу верстки до стилю друку тарсівсько-ратаувських та власне редакційних матеріалів). Тому характеристика однієї, наприклад, районної газети – офіційного органу будь-якого райкому партії дає об’єктивне уявлення про сотні інших. Деяко інакше – повніші за формою, тиражем, але ті ж агітаційно-повчально-організаційні за стилем і змістом – обласні партійні та обласні комсомольсько-молодіжні газети. Вони своєю чергою різнилися лише за прізвищами авторів під матеріалами, прізвищами героїв цих же матеріалів та назвами хвалених (зрідка критикованих) об’єктів “комуністичного будівництва”, проблематика ж виступів була тотожною.

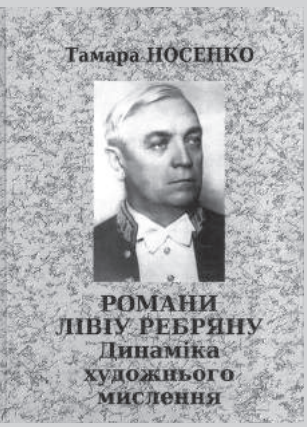
#### ЛІТЕРАТУРА

1. *Вартаков Г.* Сучасна українська радянська публіцистика. Методичні рекомендації і бібліографія на допомогу лекторам, активістам та організаціям. – Київ, 1983. – 35 с.
2. *Грифораш Д.* Радянська газета. Семінарії. – Львів, 1987. – 182 с.
3. *Гришина С.* Українська публіцистика 60-х і 90-х років ХХ століття в контексті національного відродження (ідеї і тенденції): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08; Київ, нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – Київ, 2004. – 20 с.
4. *Дяченко М.* Специфіка жанрової палітри сатири та гумору в регіональній пресі (на прикладі запорізьких газет 50 – 90-х рр. ХХ ст.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1531/43/>
5. *Жуковський А., Субтельний О.* Нарис історії України. – Львів: Вид-во наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, 1991. – 230 с.

6. *Здоровега В.* Мистецтво публіциста. Літературно-критичний нарис. – Київ: Радянський письменник, 1966. – 174 с.
7. *Здоровега В.* Мистецтво публіциста: Літературно-критичний нарис. – Київ: Рад. письменник, 1966. – 175 с.
8. *Здоровега В.* Теорія і методика журналістської творчості: підручник. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
9. *Здоровега В.* У майстерні публіциста: Проблеми теорії психології публіцистичної майстерності / Володимир Здоровега. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 1969. – 169 с.
10. *Лазебник Ю.* Публіцистика в літературі. Літературно-критичне дослідження. – Київ: Рад. письменник, 1971. – 320 с.
11. *Павлюк І.* Письменники у пресі: Монографія. Луцьк: ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2010. – 148 с.
12. *Павлюк І.* Українська преса Волинської області 1939 – 1941, 1944 – 2000 рр.: Монографія. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – 508 с.
13. *Погрібний А.* До розуміння феномена письменницької публіцистики // Слово і Час. – 2007. – № 4.
14. *Прилюк Д.* Теорія і практика журналістської творчості. Методологічні проблеми. – Київ: Вища школа, 1973. – 271 с.
15. *Проблеми* чорнобильської трагедії в українській літературі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/sochin/printout.php?id=1&bookid=2>
16. *Рубан В.* Предмет, завдання і метод курсу “Теорія і практика партійно-радянської преси”. Конспект лекцій. – Київ, 1966. – 40 с.
17. *Трачук Т.* Розвиток теорії публіцистики в Україні протягом 60 – 80-х років ХХ століття” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1900>
18. *Україна в 1985 – 1991 рр.* Боротьба за незалежність. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrmap.kiev.ua/index.php?id=482&lang=uk>
19. *Шкляр В.* Поет і газета: Советская стихотворная публицистика: специфика, жанры, мастерство. – Киев, Одесса: Вища школа, 1985. – 180 с.
20. *Ярмиш Ю.* Жанри сатиричної публіцистики. – Київ: Видавництво: Ін-т журналістики, 2003. – 156 с.

Отримано 15 січня 2018 р.

М. Львів



**Тамара Носенко. Романи Лівіу Ребряну. Динаміка художнього мислення: Монографія. – Київ: Видавець Вадим Карпенко, 2017. – 140 с.**

Це перше в Україні монографічне дослідження романної спадщини видатного румунського письменника Лівіу Ребряну, одного з творців цього жанру в літературі Румунії ХХ століття. Акцентуючи увагу передусім на романах “Йон”, “Ліс повішених” і “Повстання”, що є основоположними як у творчому доробку письменника, так і в усій румунській літературі 1920 – 1940-х років, автор показує динаміку художнього мислення цього визначного майстра слова і тим самим намагається відповісти на актуальне питання про характер новаторства Л. Ребряну і його внесок у розбудову національного жанру. Дослідниця розглядає його творчість у широкому контексті румунського, європейського й українського письменства, використовує критичні розвідки зарубіжних учених, зокрема й літературознавців Румунії, часто полемізуючи з ними й пропонуючи власні підходи у трактуванні таких важливих проблем ребрянівського художнього письма, як специфіка образотворення, психологічне й жанрове мистецтво письменника тощо, що допомагає визначити роль Л. Ребряну у процесі розвитку румунського роману сучасності.

Наші

презентації